

Democràcia deliberativa republicana i processos constituents

Josep Lluís Martí — Professor del Departament de Dret de la UPF — @

El debat públic sobre la independència de Catalunya encetat el 2012 s'ha desenvolupat en paral·lel a dos altres debats, estesos arreu de les democràcies avançades del món: el debat sobre la qualitat i la legitimitat de la democràcia mateixa, i el debat sobre com ha de ser un procés constituent per a ser legítim. Des de les darreres eleccions catalanes, ambdós debats semblen haver entrat en certa connexió a casa nostra, i ens trobem, per primer cop en la democràcia recent, una discussió oberta sobre una possible reforma constitucional espanyola, juntament amb un debat més específic sobre com hauria de ser un procés constituent per a una Catalunya independent.

Pel que fa al debat general sobre la independència, jo no voldria que Catalunya s'independitzés d'Espanya, ni que sortís de la UE, com estic convençut que passaria automàticament, però això no m'impedeix prestar atenció al que molts consideren un procés constituent obert per a definir com ha de ser la constitució d'una futura Catalunya independent, si és que tal cosa s'acabés produint. El debat sobre la legitimitat dels processos constituents té interès en si mateix, i com ja he dit, té una importància creixent arreu del món. Però això ens aboca necessàriament a la següent pregunta: com hauria de ser un procés constituent avui en dia per a ser legítim?

És clar, algú podria pensar que aquesta pregunta no és rellevant. Quina importància té si un procés constituent és legítim o no? El que ens importa, podria dir, és arribar a tenir una bona constitució! Però aquesta forma de pensar és un greu error. Primer, perquè ràpidament veurem que no ens posem d'acord sobre què ha de contenir una constitució per a ser una bona constitució. I llavors la pregunta de la legitimitat, és a dir, la pregunta sobre qui i com es decidirà finalment el contingut de la constitució, és indefugible.

I segon, perquè fins i tot si sabéssim quin contingut ha de tenir una constitució bona no és irrellevant qui i com pren una decisió com la d'aprovar una constitució, la decisió pública i política més important que una comunitat pot prendre. De fet, totes les decisions públiques, per a ser acceptables i respectables, han de ser legítimes, i no és suficient amb que siguin justes.¹

Una llei pot ser substantivament correcta i justa, però no és el mateix que la llei l'hagi aprovada un parlament democràtic i representatiu seguint el procediment establert i pactat per tots, o que l'hagi decidida per decret un dictador. D'altra banda, un estat amb una constitució il·legítima, serà un estat il·legítim ell mateix, ja que els poders d'aquest estat deriven necessàriament de tal constitució. De nou, en el món en què encara vivim avui en dia, no hi ha legitimitat política possible fora de la legitimitat constitucional. Per això la legitimitat de la constitució és, com ja he dit, absolutament crucial.

En definitiva, la pregunta de la legitimitat és, per una banda, indefugible, i per l'altra, absolutament crucial. Però què és la legitimitat? El primer que cal emfatitzar és que la legitimitat, com pràcticament tots els grans filòsofs i teòrics contemporanis —des de John Rawls (1921-2002) i Ronald Dworkin (1931-2013), fins a Jürgen Habermas (1929) i Philip Pettit (1945)— han afirmat, és diferent a la justícia. Per a no perdre'ns ara en distincions tècniques massa complexes, podem dir que mentre la teoria de la justícia es preocupa essencialment sobre el contingut substantiu de les normes o decisions públiques —sobre, per exemple, si una determinada distribució de recursos és moralment acceptable—, la teoria de la legitimitat s'ocupa centralment, com ja he dit, de qui i com ha de prendre les decisions públiques, o en el cas d'un procés constituent, les decisions d'aprovar una nova constitució o reformar la ja existent.²

Una hipotètica futura constitució de Catalunya serà legítima si el procés constituent seguit per a adoptar-la ha estat legítim. I, podem afegir, per tal que això sigui així aquest procés constituent ha de ser democràtic. En efecte, hi ha un acord unànime entre els experts que la legitimitat política, o si més no la legitimitat d'un estat, depèn en últim terme de l'existència d'un sistema de govern democràtic. Les dictadures o els règims autoritaris no poden ser en cap cas legítims, només ho són les democràcies. Però què vol dir exactament «democràcia»? I com afecta això als processos constituents? Aquí és on sorgeixen algunes divergències entre els experts.

La democràcia deliberativa republicana

Diverses teories i concepcions de la democràcia donen respostes diferents a aquestes preguntes.³ A més, s'ha produït una certa evolució històrica. El que era considerat mínimament democràtic en un moment de la nostra història avui ja no és suficient per la majoria de teòrics de la democràcia. El que tractaré d'explicar en aquest article és la resposta proporcionada a aquests interrogants per part de la teoria de la democràcia més àmpliament acceptada actualment pels experts, la què jo també considero com la millor teoria disponible: la democràcia deliberativa republicana, tal i com l'han defensada autors com Pettit, Habermas Jane Mansbridge (1929) i Joshua Cohen (1951), entre molts d'altres.⁴ Tot i que, de fet, molts dels principis i consideracions que enumeraré a continuació són compartits per la majoria de les altres teories de la democràcia i de la legitimitat.

Ara podem refer amb major precisió la pregunta inicial: avui en dia, com hauria de ser un procés constituent per a ser legítim des del punt de vista de la democràcia deliberativa republicana? Al meu entendre, aquest procés hauria de complir amb els sis principis o requisits següents: ha de ser un procés 1) democràtic; 2) participatiu; i 3) deliberatiu; i com a derivació d'aquests tres primers principis, ha de ser 4) inclusiu i plural; 5) epistèmicament ric i complex; i 6) orientat a generar el màxim consens social raonable possible.⁵

Comencem pel caràcter democràtic. En termes republicans, un procés constituent només és democràtic si totes les decisions es troben en última instància sota el control del poble a través d'un procediment determinat en el què aquest pugui pronunciar-se amb llibertat i en condicions d'igualtat política. La democràcia, com és conegut, és el govern del poble, pel poble i per al poble, i està basada en els valors esmentats de llibertat o autonomia i igualtat política, més el

3

Veure, per exemple, ARATO, *Civil Society, Constitution and Legitimacy*; ARATO, *Post-Sovereign Constitution Making. Learning and Legitimacy*; HELD, *Models of Democracy*; i CHRISTIANO, «Democracy».

4

Per un repas general a la teoria veure MARTÍ, *La república deliberativa: una teoria de la democràcia*. Per aprofundir també es pot veure PETTIT, *On the People's Terms*; HABERMAS, *Facticidad y validez*; MARTÍ i PETTIT, *A Political Philosophy in Public Life. Civic Republicanism in Zapatero's Spain*; BESSON i MARTÍ, *Deliberative Democracy and Its Discontents*; i BESSON i MARTÍ, *Legal Republicanism*.

5

Veure, per exemple, LEVY, «[Constitutional Codification and Deliberative Voting](#)»; LEVY, «[Deliberative Constitutional Change in a Polarised Federation](#)»; GALLIGAN i VERSTEEG, *Social and Political Foundations of Constitutions*; BELLAMY, *Political Constitutionalism*; i KRAMER, *The People Themselves. Popular Constitutionalism and Judicial Review*.

principi de sobirania popular. El poble és, per tant, l'únic sobirà polític en una democràcia. I això vol dir —com ens recorda Pettit, l'autor republicà contemporani més prestigiós— que pot delegar temporalment el seu poder de decisió —com fa, per exemple, amb els parlaments constituïts i altres institucions de l'estat—, però ha de mantenir en tot moment el control últim sobre les accions d'aquestes institucions. També en un procés constituent el poble pot delegar part del seu poder de decisió, però ha de mantenir igualment el control últim sobre allò que es decideixi.

Al llarg de la història constitucional democràtica, hi ha hagut moments en què el caràcter democràtic del procés constituent s'associava al caràcter representatiu de l'assemblea constituent, en considerar que aquells que integraven l'assemblea que havia de decidir el contingut de la constitució actuaven en nom del conjunt del poble. Però això, és clar, no és suficient per a garantir el principi de control últim i per tant una genuïna sobirania popular. Fins i tot si els integrants de l'assemblea constituent fossin escollits democràticament en unes eleccions lliures —cosa que en moltes ocasions tampoc ha passat— això garantiria una delegació formal explícita *ex ante*, però no permetria exercir control *ex post*. Com podria protegir-se el poble, arribat el cas, d'una decisió dominadora per part de l'assemblea constituent?

Per aquesta raó ràpidament es va considerar que la legitimitat democràtica dels processos constituents depenia necessàriament de la possibilitat de ratificació del text constitucional per part de la ciutadania mitjançant un referèndum amb sufragi universal, i a la construcció d'un consens social suficientment ampli. Així es va fer, per exemple, amb la Constitució espanyola de 1978. Només així la ciutadania podia exercir un cert control últim.

Ara bé, són molts els que actualment consideren que fins i tot aquesta possibilitat de ratificació és insuficient. Votar en un referèndum sobre un text tancat, determinat prèviament per altri, converteix el referèndum democràtic en una espècie de plebiscit. Els ciutadans de 1978 només podien acceptar el text que venia proposat, i en els termes que venia proposat, o exposar-se a caure de nou en l'Espanya predemocràtica. Aquest caràcter plebiscitari el converteix en un mecanisme de participació directa molt perillós, molt fàcilment manipulable i a més, molt limitat com a instrument de control. La ciutadania, en efecte, pot haver estat desinformada o manipulada mitjançant una campanya distorsionadora, una retòrica fal·laç i una apel·lació fàcil a sentiments, i no a raons i arguments sòlids. És més, fins i tot si no hi ha manipulació o conspiració a gran escala, la capacitat de la ciutadania d'exercir un control discriminat, per exemple, per a rebutjar alguna de les parts de la constitució, però no les altres, queda fortament

limitada. Què hauria passat si la ciutadania espanyola del 1978 hagués volgut tenir una constitució democràtica molt similar a la finalment aprovada, però sense incloure, per exemple, la institució de la monarquia?

Per evitar aquesta severa limitació, es pot recórrer a la figura del referèndum múltiple, tal i com es va fer per exemple en el procés constituent d'Islàndia de 2012, en el qual, sense perjudici de que la primera o la darrera de les preguntes formulades sigui una pregunta sobre l'acceptació general del text constitucional, es van incloure altres interrogants més concrets sobre parts específiques del mateix —en el cas islandès es van incorporar sis preguntes en total.⁶ Aquesta figura permet mitigar els problemes de limitació de control últim mencionats al paràgraf anterior, però segueix sent una solució imperfecte. Primer, perquè no és possible preguntar a tots els ciutadans sobre tots i cadascun dels articles de la constitució, i per tant sempre queden qüestions opaques a l'escrutini popular. Segon, perquè a vegades uns elements constitucionals es troben en equilibri amb altres elements, i no és senzill aprovar o rebutjar-los separatament, per la qual cosa, el debat hauria de produir-se més aviat per paquets sencers. I, tercer, perquè en cap cas això evita la possibilitat de desinformació i manipulació. Per totes aquestes raons, la convocatòria d'un referèndum ratificador popular, fins i tot si és múltiple, és una condició necessària de la legitimitat democràtica d'un procés constituent, però encara insuficient, i ha de ser complementada amb la implementació de mecanismes participatius, com els que mencionaré a continuació.

El que un ideal exigent de democràcia com el de la democràcia deliberativa republicana requereix, ja en el segle XXI, és que el procés constituent en el seu conjunt sigui protagonitzat des del principi per la ciutadania, que sigui construït des de baix, amb implicació i participació directa dels ciutadans i ciutadanes, i tingui un caràcter profundament deliberatiu. Els ciutadans han de poder participar activament en la presa de les decisions que són més importants per a ells, perquè només en la mesura en què ho facin estaran lliures de dominació i no estaran sotmesos al poder arbitrari de ningú. Per tant, l'autorització *ex post* per via de referèndum, fins i tot si és un referèndum múltiple, ha de venir precedida per diverses fases del procés constituent que l'han de convertir en veritablement participatiu i deliberatiu. Que sigui participatiu vol dir que els ciutadans han de poder influir en el procés de redacció del text constitucional i han de poder-ho fer per mitjà de mecanismes diferents. Que sigui deliberatiu vol dir que s'ha de produir

6

un debat, una discussió pública ben informada, de qualitat, i que arribi a tots els racons de la societat.

No es tracta, només, de la implicació d'un petit número de ciutadans integrant, per exemple, un consell ciutadà i discutint propostes de text constitucional —tot i que aquesta pot ser una part important del procés, com en el cas d'Islàndia— sinó que la ciutadania en el seu conjunt ha d'imbuir-se de les discussions constituents, ha de formar-se un judici sòlid sobre quines són les opcions principals, i quina d'elles li sembla més adient. Alhora, ha de tenir formes d'expressar públicament aquests judicis i de transmetre les seves preferències al grup de persones, forçosament més reduït, que integri l'assemblea o comissió constituent. Només així s'aconseguirà que el procés constituent sigui des del principi genuïnament democràtic, i també que el referèndum d'aprovació posterior tingui una veritable qualitat deliberativa i democràtica. Només així el consens social resultant serà suficientment informat, meditat i lliure.

El disseny d'un procés constituent participatiu i deliberatiu

Però la pregunta ara és com podem dissenyar concretament el procés constituent per tal de que sigui participatiu i deliberatiu? No és l'objectiu d'aquest article proposar un disseny concret republicà, democràtic, participatiu i deliberatiu de procés constituent, cosa que seria impossible en l'espai que em queda. Però sí que tractaré d'explicar alguns dels principis generals que haurien d'orientar el disseny específic que hauria de fer legítim tot el procés. Com ja he mencionat anteriorment, l'ideal d'un procés democràtic, participatiu i deliberatiu imposa, entre d'altres, els següents requeriments: que el procés sigui inclusiu i plural, que sigui epistèmicament ric i complex, i que estigui orientat a generar el màxim consens social raonable possible.

El primer requisit és que el procés ha de ser tant inclusiu com sigui possible. Per tant, ha d'estar obert en les seves diverses fases a la participació per part de la ciutadania, tant directament com a través de les seves organitzacions secundàries, com les associacions civils, els partits, les institucions culturals, els sindicats.... S'ha de representar la major diversitat possible, no tractant de reduir les posicions només a dues, sinó buscant la riquesa plural que caracteritza sempre les nostres societats i que és la font de decisions més imparcials, imaginatives i acurades. El valor de la inclusió és un mandat del principi més general d'igualtat política democràtica. La democràcia és el govern del poble, de tot el poble, on ningú pot estar

exclòs de les formes d'exercici de poder polític. Però, d'altra banda, la inclusió comporta pluralisme, que és desitjable en si mateix, però que també és una garantia d'una major qualitat deliberativa. Avui en dia sabem que els grups més diversos i plurals identifiquen millor tots els aspectes rellevants d'una decisió, troben més solucions alternatives i més creatives, i en definitiva, prenen millors decisions. I un procés no pot ser plural si no hi ha veus discordants i fins i tot oposades.

Des d'aquest punt de vista, un hipotètic procés constituent català només podria fer-se des de la integració de tothom, o com a mínim d'un percentatge suficientment majoritari, de la ciutadania catalana. No és possible engegar un procés constituent si la meitat de la població no vol ni tan sols discutir sobre la possibilitat de tenir una constitució —o sobre la independència política, que seria condició necessària per a tenir una constitució pròpia, ja que només les comunitats polítiques independents poden dotar-se d'una constitució sobirana. Això no vol dir que hi ha d'haver acord unànime entre tots els ciutadans d'una comunitat, doncs això seria virtualment impossible. Però una comunitat només pot iniciar legítimament un procés constituent si un percentatge aclaparador d'un 70 o 80% de la població hi està d'acord. Altrament, el procés no tindria suficient autoritat democràtica *ex ante*. Això pot resultar frustrant per a la meitat de la població que, suposem, sí vol iniciar un procés constituent. Però, de nou, quan parlem d'una constitució parlem del text jurídic i polític fundacional i bàsic d'una comunitat política, i ha de comptar amb un consens social molt ampli per a poder ser legítima.

D' altra banda, no hem de pressuposar que, necessàriament, la divisió per meitats de la societat catalana que les eleccions al Parlament de Catalunya de 2015 semblen haver reflectit respecte la voluntat d'iniciar el procés d'independència, hagi de traslladar-se necessàriament a una divisió per meitats respecte un hipotètic procés constituent. Segons sembla per les enquestes, hi ha una amplíssima majoria de catalans que voldrien ser consultats sobre una possible independència de Catalunya, fins i tot molts d'aquells que votarien que no en aquesta consulta. I és plausible imaginar que molts dels que votarien pel No a la independència acceptarien el resultat de la consulta també si fos positiu per a la independència, i un cop iniciada la independència estarien desitjosos de poder participar en el procés constituent del nou estat. Però actualment, molts d'aquests votants no independentistes poden creure que encara no s'ha arribat a aquest punt, i que no es pot iniciar cap procés constituent sense donar per feta la independència. En tot cas, el procés constituent per a ser legítim ha de ser suficientment inclusiu i plural, i això vol dir que ha d'haver-hi un gran consens inicial sobre la necessitat d'embarcar-se en el procés, perquè només d'aquesta manera els diferents sectors socials, sensibilitats i ideologies estaran suficientment representades.

En segon lloc, el procés ha de tenir una suficient qualitat deliberativa. Això vol dir que ha de ser epistèmicament ric i complex. La informació de la que es disposi ha de ser exhaustiva, clara i rellevant. El debat públic ha de ser ampli, general i continuat durant un període més o menys llarg. Només llavors les diverses opinions i judicis podran haver sedimentat i madurat suficientment. Tal com insisteix Habermas, és fonamental invertir en la qualitat de la deliberació pública informal, aquella que ocorre a la societat civil fora de l'àmbit institucional, com la que trobem als mitjans de comunicació, a Internet, als carrers, a les cafeteries, a les universitats, a les escoles... El paper dels mitjans, per exemple, és essencial. I l'han d'exercir amb una gran responsabilitat: han de representar la major pluralitat possible d'opinions, fugint de reduccionismes i simplificacions estupiditzants. La ciutadania és molt més intel·ligent i madura del que sovint es pensa.

Però aquesta deliberació pública informal, com també ens recorda Habermas, ha d'imbricar-se en un sistema institucional també obert, participatiu i deliberatiu. Més concretament, ha d'existir una pluralitat de mecanismes de participació i deliberació institucional, on els partits polítics puguin debatre i enriquir-se amb la participació de la ciutadania, i generar així els *inputs* adequats per a la determinació final del text constitucional. Cal fugir, també aquí, dels reduccionismes. Cap mecanisme institucional, per més ben dissenyat que estigui i per més qualitat que tingui, serà suficient per dotar de total legitimitat al procés. Es tracta més aviat d'aprofitar tots els mecanismes de participació de què disposem avui en dia, després de més de 30 anys d'experimentació i innovació: la recollida d'iniciatives i propostes més o menys articulades per la societat civil o a través d'eines tecnològiques col·laboratives potents; la creació de petits consells o panels ciutadans, o jurats populars, d'àmbit local; la celebració d'enquestes deliberatives d'abast més general; o la creació d'una assemblea ciutadana de representació popular integrada per 80 o 100 ciutadans escollits per sorteig d'abast nacional que tingui per missió elaborar un conjunt de recomanacions. Totes elles són opcions vàlides i complementàries. I un procés constituent serà més legítim com més mecanismes de participació integri sense perdre la coherència i l'harmonia del procés en el seu conjunt.

D'altra banda, el procés serà suficientment ric i complex si aconseguix una articulació desitjable entre els *inputs* rebuts per part de la ciutadania i la intervenció dels experts que han de tenir un rol també important en tot el procés. Elaborar un text constitucional és una tasca fonamentalment política que té a veure amb l'elecció d'opcions ideològiques —per exemple, en la protecció d'uns drets o uns altres—, però també és una tasca tècnica, doncs una constitució és, al cap i a la fi, un document legal, i a més un que ha de tenir un impacte general i profund en tot el sistema jurídic posterior. Els experts en dret constitucional, per tant, han de jugar un paper essencial en un procés constituent, identificant per exemple quines són les principals

preguntes que ens hem de fer els ciutadans, és a dir, quins són el temes que poden estar tractats en una constitució —que són diversos, però limitats—, i també quines són les opcions de resposta per cadascuna d'aquesta preguntes, quines alternatives de regulació tenim —que també són diverses, però limitades.

De la mateixa manera, els juristes, politòlegs, sociòlegs, historiadors i economistes han de poder explicar quines conseqüències creuen que es derivarien de cada una de les alternatives de decisió. Però han d'abstenir-se de recomanar una alternativa per damunt d'una altra, perquè la decisió final sobre quina constitució volem és una decisió sobirana de la ciutadania que no pot ser usurpada per cap expert. Hem d'evitar, de totes totes, que integrar el coneixement expert converteixi la democràcia en una tecnocràcia. La situació és comparable a la del metge, que té per funció diagnosticar adequadament la malaltia del seu pacient i identificar correctament els tractaments alternatius, però mai decidir si el pacient ha d'operar-se assumint determinats riscos o no.

Hi ha diverses fórmules per integrar el rol dels experts amb la participació directa dels ciutadans i amb l'activitat política dels partits i altres actors socials. Però el més important no és el disseny d'un o altre mecanisme per tal de que es puguin expressar totes les veus, cadascuna en el seu format i rol. El més important és d'una banda, l'actitud general de la ciutadania, que ha de ser d'escolta, respecte i interès per allò que els experts puguin aportar, i de l'altra, l'actitud de respecte escrupolós per part dels experts de les opinions sobiranes de la ciutadania i de la seva inhibició a l'hora d'aconsellar opcions ideològiques concretes. Només així s'aconsegueix un equilibri adequat entre coneixement expert i democràcia que eviti el risc de caure en una tecnocràcia. Els mecanismes institucionals d'articulació entre les veus dels experts i les de la ciutadania són necessaris, però més important que la possibilitat d'expressar és la possibilitat real d'escoltar allò que s'expressa.

Finalment, la deliberació pública ha de tenir per objectiu la generació d'un consens social raonable ampli, on consens raonable significa un consens ben informat, ben meditat i lliure. A diferència del que passa amb la política legislativa ordinària —on la la divisió política partidista és habitual i fins i tot desitjable— quan parlem d'un procés constituent que ha de produir el text constitucional fundacional d'una comunitat política, el que ha de primar és el major consens social possible. La democràcia, és veritat, és el govern —ordinari— de la majoria. I sabem que tota regla de majoria qualificada per a prendre decisions acostuma a produir una desigualtat política de base, ja que concedeix automàticament poder de vet a una minoria i privilegia l' statu quo. No obstant, quan es tracta de determinar i adoptar una constitució, parlem de pactar les

regles de convivència bàsiques que han de regir la societat en el seu conjunt, i els principis generals que la comunitat política en el seu conjunt ha decidit perseguir com a projecte polític general. I aquestes qüestions bàsiques haurien d'estar fora de les lluites partidistes i de les opcions divisives. Una constitució no pot ser legítima si només té un 51% de suport ciutadà. Per tant, tot el procés constituent ha d'estar orientat a generar el màxim consens social possible.

De fet, la recerca d'amplis consensos socials va més enllà del propi contingut constitucional. Algunes lleis, com per exemple l'educativa, la sanitària o el sistema de pensions, normalment requereixen, formalment o informal, de consensos amplis per ser estables i del tot legítimes. Si una llei educativa és aprovada només per majoria simple i provoca grans divisions socials i polítiques, probablement serà reformada o derogada molt aviat, i mentre no ho sigui serà aplicada de manera deficient. En determinats temes no ens podem permetre que hi hagi divisions ideològiques massa fortes. Es tracta de fer una política de creació de consens que pugui fer descansar les decisions finals sobre aquells punts d'acord en els que la majoria de la societat pugui convergir o confluir. I això que passa en relació a aquestes grans lleis de país, passa encara en major mesura en relació amb la constitució, que estableix, com ja he dit, el marc i les regles del joc democràtic, a més de l'estructura bàsica de la societat.

Això vol dir que caldrà evitar, pel que fa al contingut de la constitució, totes aquelles qüestions no essencials que puguin ser divisives i per les quals la societat no hagi assolit encara un acord suficientment general. Així ho han fet la majoria de constitucions modernes. En el cas de la Constitució espanyola de 1978, entre altres qüestions divisives, es va decidir deixar de banda qualsevol menció a l'avortament per tal que cap sector social important tingués un motiu de rebuig frontal al text finalment aprovat. Les qüestions que resulten divisives poden deixar-se sense resoldre, a la espera que la política legislativa ordinària les vagi gestionant en el dia a dia, i que el consens es vagi construint lentament i progressiva. Caldrà centrar-se, en canvi, en regles suficientment generals, abstractes i flexibles, sobre les que sigui possible acordar, i en el cas de que no pugem evitar o prescindir d'algun principi controvertit concret, caldrà esmerçar el temps i el debat públic i polític necessaris per tal de generar aquest consens.

Conclusions

Espero haver mostrat en aquestes pàgines que la idea d'un procés constituent legítim, com a mínim des d'una teoria com la democràcia deliberativa republicana, és altament exigent i

requereix de grans esforços de disseny, implementació i cultura democràtica adequada. Aquest nivell d'exigència, però, no hauria d'espantar ningú. Iniciar un procés constituent, en ple segle XXI, és una tasca de primera rellevància. El temps dels processos constituents «guiats» o «monopolitzats» per una elit política i social ja s'ha acabat. Estem vivint el segle de la democràcia participativa i deliberativa, i una cosa tant important com determinar i aprovar el text fundacional d'una comunitat política no pot deixar-se a l'arbitri d'uns pocs o a les vicissituds contingents de l'atzar. És per això que tots hem de ser exigents políticament amb qualsevol iniciativa d'aquesta naturalesa. I recordar permanentment que quan un procés constituent no és suficientment legítim, no és tampoc moralment acceptable, ni genera cap deure de respecte o d'obediència per part de la ciutadania.

Es pot pensar que els principis que he dibuixat aquí són excessivament radicals, optimistes o utòpics. Però no he descrit res que no estigui recolzat per la corrent principal de la teoria democràtica contemporània, ni he defensat res que no estigui sent reivindicat per bona part de la ciutadania en la majoria de les democràcies avançades del món. Cada generació de ciutadans és més exigent que l'anterior en termes de participació política. En aquest escenari, aferrar-se a les formes democràtiques del segle XX, o pitjor, del segle XIX, és com viure en una realitat que ja no existeix. El plantejament que he fet aquí, en canvi, és el plantejament realista. Això sí, un plantejament orientat cap el futur, que és el que ha de ser tot procés constituent.

BIBLIOGRAFIA

ARATO, Andrew. *Civil Society, Constitution and Legitimacy*. Plymouth: Rowman and Littlefield, 2007.

ARATO, Andrew. *Post-Sovereign Constitution Making. Learning and Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

BELLAMY, Richard. *Political Constitutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

BESSION, Samantha i MARTÍ, José Luis (eds.). *Deliberative Democracy and Its Discontents*. Londres: Ashgate, 2006

BESSION, Samantha i MARTÍ, José Luis (eds.). *Legal Republicanism*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

CHRISTIANO, Thomas. «Authority» [en línia]. A *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2004. Disponible a: <www.plato.stanford.edu>.

CHRISTIANO, Thomas. «Democracy» [en línia]. A *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2006. Disponible a: <www.plato.stanford.edu>.

CASTELLS, Manuel. *Redes de indignación y de esperanza*. Madrid: Alianza, 2012.

GALLIGAN, Denis i VERSTEEG, Mila (eds.). *Social and Political Foundations of Constitutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

HABERMAS, Jürgen. *Facticidad y validez*. Madrid: Trotta, 2000.

HELD, David. *Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press, 2006.

KRAMER, Larry. *The People Themselves. Popular Constitutionalism and Judicial Review*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

LANDEMORE, Hélène. «Inclusive Constitution-Making. The Icelandic Experiment». A *Journal of Political Philosophy*, núm. 23(2), p. 166-191.

LEVY, Ron. «[Constitutional Codification and Deliberative Voting](#)». A BLACKBURN, Robert (ed.). *Case Studies on Constitution Building*. UK Parliament, 2014.

LEVY, Ron. «[Deliberative Constitutional Change in a Polarised Federation](#)». A KILDEA, Paul, LYNCH Andrew i WILLIAMS, George (eds.). *Tomorrow's Federation*. Federation Press, 2011.

MARTÍ, José Luis Martí. *La república deliberativa: una teoría de la democracia*. Madrid: Marcial Pons, 2006.

MARTÍ, José Luis Martí i PETTIT, Philip. *A Political Philosophy in Public Life. Civic Republicanism in Zapatero's Spain*. Princeton: Princeton University Press, 2010

PETTIT, Philip. *On the People's Terms. A Republican Theory and Model of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

DESTACATS

En termes republicans, un procés constituent només és democràtic si totes les decisions es troben en última instància sota el control del poble

La democràcia deliberativa republicana requereix que el procés constituent en el seu conjunt sigui protagonitzat des del principi per la ciutadania

Els ciutadans han de poder influir en el procés de redacció del text constitucional a través d'una deliberació pública, ben informada, de qualitat, i que arribi a tots els racons de la societat

Els grups més diversos i plurals identifiquen millor tots els aspectes rellevants d'una decisió, troben més solucions alternatives i més creatives, i en definitiva, prenen millors decisions

La decisió final sobre quina constitució volem és una decisió sobirana de la ciutadania que no pot ser usurpada per cap expert

La deliberació pública ha de tenir per objectiu la generació d'un consens social raonable ampli, on consens raonable significa un consens ben informat, ben meditat i lliure

Tot procés constituent ha d'estar orientat a generar el màxim consens social possible

Quan un procés constituent no és suficientment legítim, tampoc és moralment acceptable, ni genera cap deure de respecte o d'obediència per part de la ciutadania